

บทที่ 2

วัดและการบริหารงานของวัด

มูลเหตุการสร้างวัด

ในสมัยพุทธกาล พวกที่ถือพระพุทธศาสนานับถือแต่พระพุทธเจ้า พระธรรมคำสั่งสอน และพระสงฆ์สาวกทั้งหลายเป็นหลักพระพุทธรูปศาสนา เรียกรวมกันทั้ง 3 อย่างว่า “ไตรสรณคมน์” ในความเป็นจริงแล้วในสมัยพุทธกาล ได้มีสำนักสงฆ์ซึ่งเรียกว่า อาราม เช่น เขตวนาราม บุพพาราม เป็นต้น ซึ่งเป็นที่ซึ่งผู้มีจิตศรัทธาถวายให้เป็นที่พักของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสงฆ์สาวก สำหรับจะได้พักอยู่ในบ้านเมืองในระหว่างฤดูฝน ทั้งนี้ไม่ใช่ที่อยู่ประจำ เพราะในฤดูแล้งพระภิกษุสงฆ์ก็จะเดินทางเพื่อเที่ยวจาริกสั่งสอนพระพุทธศาสนาตามบ้านเมืองน้อยใหญ่ หรือหาที่สงบเพื่อบำเพ็ญวิปัสสนาแสวงหาโมกขธรรม

อย่างไรก็ตาม บรรดาเจดีย์ในพระพุทธศาสนา นอกจากไตรสรณคมน์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วทั้งสิ้น ได้เกิดประเพณีที่พวกพุทธบริษัทไปกระทำพุทธบูชาซึ่งที่เป็นสังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่งนั้น น่าจะเป็นเหตุให้เกิดสังฆวาสนเป็นที่ ๆ พระสงฆ์อยู่ประจำ ซึ่งเราเรียกว่า “วัด” มีขึ้นในมัชฌิมประเทศ¹ เพราะว่าเมื่อครั้งพุทธกาลเหล่าพุทธสาวกทั้งหลายที่อยู่ปฏิบัติวิธุฎฐากพระพุทธเจ้าอยู่เนื่องนิตย์ ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานขาดการที่ได้เคยเฝ้าพระองค์เหมือนแต่ก่อน พวกพุทธสาวกที่ทรงรำลึกถึงพระพุทธเจ้าก็คงพากันไปยังที่สังเวชนียสถานทั้ง 4 จึงเกิดเป็นที่ซึ่งพุทธบริษัททั้งพระและคฤหัสถ์ไปประชุมกันไม่ได้ขาด ทำให้พวกชาวบ้านแถวนั้นสร้างที่พักอาศัยเลี้ยงดูพวกอาคันตุกะ แล้วผู้มีศรัทธาทำบุญด้วยการสร้างที่อาศัยถวายภิกษุสงฆ์ ก็เห็น จะมีผู้ที่สมัครอยู่ประจำรักษาสังเวชนียสถานนั้นจะเป็น

¹สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพคุณาธาร). หน้า 12

มูลเหตุให้เกิดวัดขึ้น รวมทั้งในตำบลอื่น ๆ ที่คงอยากให้มีเจดีย์สถานใกล้ภูมิลำเนาของตน เมื่อเจดีย์สถานเกิดขึ้น ณ ที่ใด ก็จำเป็นต้องมีการบำรุงรักษา จึงมีสังฆาวาสที่พระภิกษุสงฆ์อยู่ประจำเกิดขึ้น ณ เจดีย์สถานนั้น²

ในภายหลังก่อมา จากโบราณวัตถุที่พบ ได้มีการสร้างกุฏิสงฆ์ขึ้นเพื่อเป็นที่พำนักของสงฆ์ โดยที่พิกเป็นกุฏิสงฆ์ซึ่งสร้างขึ้นในบริเวณมหาพุทธเจดีย์สถาน เช่น ในบริเวณพระธรรมิกเจดีย์ ตำบลมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ซึ่งเป็นที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา หรือมีเจดีย์นั้นก็ทำเป็นที่สำหรับบำเพ็ญสมณธรรมได้ในถ้ำ อนึ่ง ยังมีที่รวมสงฆ์ที่เรียกว่า ถ้ำนัก เป็นในทำนองมหาวิทยาลัยสำหรับเรียนธุระในพุทธศาสนาปรากฏด้วย อย่างไรก็ตาม สันนิษฐานว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่ได้มีการอยู่ประจำในที่แห่งใดแห่งหนึ่งตั้งแต่บวช

ตั้งแต่สมัยพุทธกาลสันนิษฐานว่า มูลเหตุการสร้างวัดในพุทธศาสนาซึ่งเป็นต้นของเจตนาในการสร้างวัดชั้นหลังสืบมามี 2 อย่าง ได้แก่

1. วัดพุทธเจดีย์ วัดซึ่งสร้างเป็นพุทธเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุ ถือว่าเป็นหลักพระพุทธศาสนาในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง อาจจะมีวิหารเพื่อเป็นที่ชุมนุมสงฆ์หรือสำหรับผู้มาสักการะเจดีย์สถานนั้น ๆ

2. วัดอนุสาวรีย์ วัดซึ่งเป็นสถูปบรรจุอัฐิธาตุของท่านผู้ทรงคุณธรรมในพระศาสนา เช่น ชันครุอาจารย์ ซึ่งเป็นที่นับถือว่าเป็นบุรุษพิเศษ ซึ่งได้มรณภาพไป และหลังจากเผาศพจึงก่อสถูปบรรจุอัฐิธาตุดังกล่าวตามประเพณีในอินเดีย แต่อุทิศให้เป็นเรือนพระพุทธศาสนาด้วย³

ประเภทของวัด⁴

ในอดีตวัดได้แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ วัดหลวง หรือที่เรียกว่า พระอารามหลวง และวัดราษฎร์ สำหรับวัดราษฎร์นั้น คือ วัดที่ราษฎรสร้างขึ้น แต่วัดราษฎร์นี้ก็มีโอกาสที่จะยก

²สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพคุณาธาร) หน้า 12.

³สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศไทย (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471), หน้า 18.

⁴วัดในกรุงเทพฯ : การเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525) (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 11.

ฐานะขึ้นเป็นวัดหลวงได้ สำหรับวัดหลวงซึ่งเรียกตามคำศัพท์หรือคำราชการว่าพระอารามหลวง นั้น หมายถึงวัดที่

1. พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างหรือทรงบูรณะปฏิสังขรณ์
2. เจ้านายหรือขุนนางทรงสร้าง หรือบูรณะปฏิสังขรณ์แล้วถวายเป็นพระอารามหลวง
3. วัดราษฎร์หรือวัดที่ราษฎรสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์ที่เจริญรุ่งเรืองงดงาม และมีคุณสมบัติครบถ้วนตามที่คณะสงฆ์กำหนดไว้ ขอพระราชทานยกขึ้นเป็นพระอารามหลวง

อนึ่ง แต่เดิมพระอารามหลวงมีฐานะเท่ากันหมด แต่ต่อมาได้มีการกำหนดชั้นของพระอารามหลวงนี้เป็นชั้น ๆ คือ ชั้นเอก ชั้นโท และชั้นตรี และแต่ละชั้นยังแบ่งออกเป็นอันดับ ๆ อีกดังรายละเอียดดังนี้คือ พระอารามหลวงชั้นเอก แบ่งเป็น 3 อันดับได้แก่ ราชวรมหาวิหาร ราชวรวิหาร และวรมหาวิหาร พระอารามหลวงชั้นโทแบ่งเป็น 4 อันดับได้แก่ ราชวรมหาวิหาร ราชวรวิหาร วรมหาวิหาร และวรวิหาร พระอารามหลวงชั้นตรีแบ่งเป็น 3 อันดับได้แก่ ราชวรวิหาร วรวิหาร และสามัญ รวมทั้งสิ้น 3 ชั้น 10 อันดับ อาจจะกล่าวได้ว่าสาเหตุของการแบ่งชั้นอันดับวัดหลวงดังกล่าวข้างต้นนั้น จัดโดยเน้นเรื่อง ชั้นสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ผู้ครองวัด หรือสมภารเจ้าวัดหลวงนั้น ๆ เป็นประการสำคัญ

การจัดระเบียบพระอารามหลวง⁵

การจัดพระอารามหลวงเป็นชั้นนั้น เป็นสาเหตุสำคัญในการปกครองและทำนุบำรุง จึงมีประกาศให้จัดระเบียบพระอารามหลวงขึ้นใหม่ คือ

1. วัดซึ่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราชทรงสร้างทรงปฏิสังขรณ์เป็นส่วนพระองค์ก็ดี ทรงในนามท่านผู้อื่นก็ดี และอารามอันพระบรมวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่สร้างปฏิสังขรณ์ ทรงรับไว้ในความบำรุงของแผ่นดินก็ดี จัดเป็นพระอารามหลวง

⁵วัดในกรุงเทพฯ : การเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525) (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 14.

2. พระอารามหลวงแบ่งเป็น 2 หมวด ในกรุงเทพฯ พวกหนึ่ง ในหัวเมืองพวกหนึ่ง นับเป็นชั้นเอก โท ตรี ทั้งสองหมวด
3. เกณฑ์เป็นเครื่องจัดชั้นพระอารามหลวงในกรุงเทพฯ นั้นดังนี้
 - ก. ชั้นเอก : วัดมีเจดีย์สถานสำคัญ วัดที่บรรจุพระบรมอัฐิ หรือวัดมีเกียรติอย่างสูง มีเจ้าอาวาสเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ขึ้นไป
 - ข. ชั้นโท : วัดมีเกียรติ เจ้าอาวาสเป็นพระราชาคณะสามัญขึ้นไป
 - ค. ชั้นตรี : วัดมีเกียรติ หรือวัดสามัญ เจ้าอาวาสเป็นพระครูชั้นสูงขึ้นไป
4. เกณฑ์เป็นเครื่องจัดชั้นพระอารามหลวงในหัวเมือง ดังนี้
 - ก. ชั้นเอก : วัดมีเจดีย์สถานสำคัญ หรือวัดมีเกียรติเจ้าอาวาสเป็นพระราชาคณะสามัญขึ้นไป
 - ข. ชั้นโท : วัดมีเกียรติ เจ้าอาวาสเป็นพระครูชั้นสูงขึ้นไป
 - ค. ชั้นตรี : วัดมีเกียรติ วัดประจำเมือง หรือวัดสำคัญ เจ้าอาวาสเป็นพระครูชั้นต่ำขึ้นไป
5. พระอารามที่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราชทรงสร้าง ทรงปฏิสังขรณ์เป็นส่วนพระองค์ เป็นราชวรวิหารที่ทรงสร้างทรงปฏิสังขรณ์ ทรงพระราชทานเป็นเกียรติยศแก่ท่านผู้อื่นที่ดำศักดิ์ลงมาก็ดี แก่วัดเองก็ดี ที่ท่านผู้อื่นสร้างควรยกเป็นเกียรติยศ จัดว่าวัดมีเกียรติ เป็นวรมหาวิหาร ที่เป็นพระอารามใหญ่โต มีของก่อสร้างใหญ่โต เป็นราชวรวิหารหรือวรมหาวิหารที่ไม่เข้าในเกณฑ์นี้ เป็นแต่พระอารามหลวงนี้เป็นเพียงลักษณะหมายชนิดและขนาดแห่งพระอารามหาได้หมายลำดับยศไม่ อยู่ในชั้นเดียวกัน มีลำดับยศเสมอกัน
6. ภิกษุมีสมณฐานันดรตามเกณฑ์ จึงเป็นเจ้าอาวาสแห่งพระอารามหลวงชั้นนั้น ๆ ได้ มีสมณฐานันดรต่ำจากเกณฑ์เป็นได้แต่ผู้รั้งตำแหน่ง เว้นผู้เป็นอยู่แล้ว หรือผู้ที่โปรดฯ ให้เป็นโดยพิเศษ ผู้รั้งตำแหน่งเจ้าอาวาสนี้ถือพัดยศชนิดใด มีฐานันดรเสมอเจ้าอาวาสผู้ถือพัดชนิดนั้น
7. เจ้าอาวาสพระอารามหลวง มีฐานานุกัณฑ์ ตั้งฐานานุกรมสำหรับพระอารามหลวงได้ดังนี้
 - ก. เจ้าอาวาสพระอารามหลวงในกรุงเทพฯ ชั้นเอกตั้งฐานานุกรมได้ 6 รูป คือพระครูปลัด 1 พระครูวินัยธร 1 พระครูธรรมธร 1 พระครูสังฆรักษ์ 1 พระครูสมุห์ 1 พระครูใบฎีกา 1

- ข. เจ้าอาวาสพระอารามหลวงในกรุงเทพฯ ชั้นโท ในหัวเมืองชั้นเอก
ตั้งฐานานุกรมได้ 3 รูปคือ พระปลัด 1 พระสมุห์ 1 พระใบฎีกา 1
- ค. เจ้าอาวาสพระอารามหลวงในกรุงเทพฯ ชั้นตรี ในหัวเมืองชั้นโท
ชั้นตรี ตั้งฐานานุกรมได้ 2 รูป คือ พระสมุห์ 1 พระใบฎีกา 1 ถ้า
เป็นพระราชาคณะตั้งพระปลัดเพิ่มขึ้นได้อีก 1 รูป
- ง. เจ้าอาวาสผู้มีฐานันดรหรือตำแหน่ง ตั้งฐานานุกรมได้มากกว่านั้น
ตั้งเพิ่มได้
8. พระราชาคณะรองเจ้าอาวาส หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นผู้ใหญ่ ตั้งฐานานุกรมได้ตาม
ฐานันดร ชั้นสามัญตั้งได้ 2 รูปคือ พระปลัด 1 พระสมุห์ 1 เฉพาะในวัดที่อยู่
เว้นไว้แต่เป็นเจ้าคณะ จะตั้งในวัดขึ้นได้อีกถ้าเจ้าคณะผู้ว่าวัดนั้นเห็นว่าวัดนั้นมี
ฐานานุกรมพอแล้ว จะถอนไปตั้งในวัดอื่นที่ขึ้นคณะเดียวกันก็ได้
9. เจ้าอาวาสแห่งพระอารามหลวงทุกรูป รองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสมีฐานันดร
ตั้งแต่พระครูชั้นชั้นสูงไป จักได้รับพระราชทานนิตยภัตบำรุงตามอัตรา ถ้าได้รับ
พระราชทานในหน้าที่เจ้าคณะสูงขึ้นไปกว่าแล้วเป็นอันงดทางนี้เสีย ถ้าวัดใดมีผล
ประโยชน์พอจะจ่ายได้ ให้วัดนั้นจ่ายตามอัตราหลวง หรือจะเพิ่มขึ้นก็ยิ่งดี
10. พระอารามหลวงทุกชั้น มีไวยาวัจกร รับประทานนอกจากพระราชทานเป็นพิเศษ
มีบรรดาศักดิ์และจำนวนตามชั้นพระอารามหลวงดังนี้
- ก. ชั้นเอกในกรุงเทพฯ มี 3 ไวยาวัจกร ที่ 1 เป็นหลวง ที่ 2 เป็นขุน
ที่ 3 เป็นหมื่น
- ข. ชั้นโทในกรุงเทพฯ มี 2 ไวยาวัจกร ที่ 1 เป็นขุน ที่ 2 เป็นหมื่น
- ค. ชั้นเอกในหัวเมืองที่เป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ เหมือนชั้นเอกในกรุงเทพฯ
ที่เป็นวัดมีเกียรติ เหมือนชั้นโทในกรุงเทพฯ
- ง. นอกจากนี้มีวัดละ 1 นาย มีบรรดาศักดิ์เป็นหมื่น
11. มรรคนายก ชั้นประทวนแห่งพระอารามหลวง นับว่าเป็นไวยาวัจกรที่มี
บรรดาศักดิ์ตามชั้น
12. ไวยาวัจกรวัด ไม่ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัด สิ้นแล้วแต่วัดจะเลี้ยงโดยสถานใด
สถานหนึ่ง
13. พระอารามหลวงอยู่ในเกณฑ์พระราชทานเทียนพรรษาคือ วัดในกรุงเทพฯ ทั้งปวง
และวัดมีเจดีย์สถานสำคัญในหัวเมืองและวัดที่ได้รับพระราชทานเป็นพิเศษ

14. พระอารามหลวงอยู่ในเกณฑ์ได้รับพระกฐินหลวง คือ วัดในกรุงเทพฯ ทั้งปวง วัดราชวรวิหาร วัดวรวิหาร ในหัวเมืองและวัดที่พระราชทานเป็นพิเศษ นอกจากนี้พระราชทานให้เมืองจัดทอดเองหรือเปิดให้ทายกทายิกาทอด
15. ภิกษุมีสมณฐานันดรในวัดได้รับพระกฐินหลวงบรรดาศักดิ์ ได้รับพระราชทานไตรปี ภิกษุผู้จะลาสิกขาภายในจิวรกาลหรือเหมันตฤดู คือแต่เพ็ญเดือน 4 เข้ามาควรบอกแก่เจ้าพนักงานจะได้งดพระราชทาน ภิกษุผู้จำพรรษาแล้วและครองกฐินที่วัดอื่นไม่ได้รับพระราชทานเฉพาะปีนี้ นี้ไม่ใช่ความผิด อธิบายว่าได้เปลี่ยนไตรจิวรแล้วตามประเพณีของภิกษุ
16. พระอารามหลวงทั้งปวงมีเกียรติใช้คำนำ พระ อาราม วิหาร อุโบสถ ว่า พระ อาราม พระวิหาร พระอุโบสถ

การปกครองคณะสงฆ์ไทยสมัยรัชกาลปัจจุบัน⁶

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ได้เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติเมื่อ พ.ศ. 2489 ภายหลังจากที่คณะสงฆ์ได้ใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ได้ 5 ปี การคณะสงฆ์ในสมัยนี้เริ่มเป็นแบบประชาธิปไตยตามอย่างการปกครองของบ้านเมือง แม้จะมีอุปสรรคบ้างเล็กน้อยระหว่างนิทายก็ไม่ถึงกับร้ายแรงนัก แต่เจตนารมณ์ของ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ที่จะให้คณะสงฆ์ทั้ง 2 นิทายรวมกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก็ยังไม่สำเร็จ คือ การปกครองส่วนรวมเป็นไปตามพระราชบัญญัติ แต่ทว่าการปกครองภายในนิทายก็ยังคงมีอยู่เช่นเดิมตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ ให้องค์สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก และให้มีคณะสังฆมนตรี สังฆสภา เหมือนกับการปกครองฝ่ายบ้านเมือง

ครั้งต่อมาในสมัยรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีการเสนอให้รัฐบาลเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เสียใหม่โดยเสนอให้ใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แทน คือ เปลี่ยนจากระบบสังฆมนตรี สังฆสภา หันกลับไปใช้ระบบมหาเถรสมาคมตามแบบเดิมเหมือนครั้งรัชกาลที่ 5 คือ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 แทน รัฐบาลให้ความเห็นชอบด้วย เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับ

⁶กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย (กรุงเทพมหานคร : 2527), หน้า 53.

พ.ศ. 2505 แล้ว พระองค์ก็โปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อยู่) วัดสระเกศ เป็นประธาน เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช และองค์ประธาน ก็ได้แต่งตั้งกรรมการมหาเถรสมาคมชุดแรกขึ้น 7 รูป ต่อมาใน พ.ศ. 2506 ก็โปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก การปกครองคณะสงฆ์ ระบบมหาเถรสมาคมก็สืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน

การปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันนี้ ได้ดำเนินการปกครองตามกฎหมายและระเบียบมหาเถรสมาคม ฉบับต่าง ๆ ดังนี้

- กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2506) ว่าด้วยจำนวนและเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค
- กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2506) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์
- ระเบียบมหาเถรสมาคมกำหนดหลักเกณฑ์ให้มีรองเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะจังหวัด พ.ศ. 2507
- กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2506) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ
- กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2506) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์
- กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2506) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนไวยาวัจกร
- กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2513) ว่าด้วยการแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส
- กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) ว่าด้วยการลงนิคหกรรมและที่แก้ไขเพิ่มเติมภายหลังจากได้ตราขึ้นแล้ว ตามมาตรา 18 มาตรา 20 มาตรา 22 วรรค 2 มาตรา 23 มาตรา 25 และมาตรา 39 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และระเบียบมหาเถรสมาคมที่ออกตามกฎหมายมหาเถรสมาคมดังกล่าวนี้

อำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส

ในการบริหารและจัดกิจการของวัด ภายในวัดใดวัดหนึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส หรือที่เรียกกันว่าสมภาร ตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้บัญญัติแยกหลักการไว้เป็น 2 ประเภท คือ

1. หน้าที่ของเจ้าอาวาส
2. อำนาจของเจ้าอาวาส

3. เจ้าอาวาส มีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 45 ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกร เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา
4. เจ้าอาวาส มีฐานะเป็นพระสังฆาธิการ ต้องปฏิบัติตามจรรยาพระสังฆาธิการ ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายอาญา มาตรา 5

การแต่งตั้งเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส

ตามมาตรา 36 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 บัญญัติไว้ว่า “วัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสรูปหนึ่ง และถ้าเป็นการสมควรจะให้มีรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสด้วยก็ได้” และตามกฎหมายอาญา มาตรา 5 (พ.ศ. 2506) และแก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. 2509) (พ.ศ. 2521) สรุปได้ดังนี้

เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นตำแหน่งพระสังฆาธิการ หรือพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งพระภิกษุผู้ที่สามารถดำรงตำแหน่งได้นั้น ต้องมีคุณสมบัติทั่วไปดังต่อไปนี้

- (1) มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง
- (2) มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง
- (3) มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย
- (4) เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์
- (5) ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพ ไร้ความสามารถ หรือมีจิตฟั่นเฟือน ไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวัณโรคในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ
- (6) ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษ ในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน
- (7) ไม่เคยถูกถอดถอนหรือปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดมาก่อน

และพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ต้องมีคุณสมบัติเฉพาะอีกส่วนหนึ่งดังนี้

- (1) มีพรรษามากกว่า 5 พรรษา และ
- (2) เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในถิ่นนั้น

ในการแต่งตั้งเจ้าอาวาสนอกจากพระอารามหลวงในตำบลใด ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะตำบลนั้นกับเจ้าคณะ ปรีกษาสงฆ์และทายกทายิกาแห่งวัดนั้น พิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้มีคุณ

สมบัติตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ให้เจ้าคณะอำเภอ รายงานเสนอเจ้าคณะจังหวัด เห็นสมควรในพระ
ภิกษุรูปใดก็ให้แต่งตั้งพระภิกษุรูปนั้นเป็นเจ้าอาวาส

สำหรับการพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้สมควรตั้งเป็นเจ้าอาวาสนั้น ไม่สมควรที่จะให้มี
การลงคะแนนเลือกตั้งแบบการเลือกตั้งของทางบ้านเมือง เพราะจะเป็นหนทางทำให้ผู้ที่ไม่เข้าใจ
ประเพณีการปกครองคณะสงฆ์ หวังหาผลประโยชน์ส่วนตัวและพวกพ้องของตน กระทำการอัน
ไม่สมควรอันจะทำให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยในวงการปกครองคณะสงฆ์ ดังนั้น เจ้าคณะอำเภอ
กับเจ้าคณะตำบล จึงสมควรที่จะดำเนินการปรึกษาสงฆ์รวมทั้งทายกทายิกาแห่งวัดนั้น ในแบบการ
ปรึกษาหารือขอความเห็นร่วมกันในการพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้ควรเป็นเจ้าอาวาส ซึ่งทางมหา
เถรสมาคมได้มีมติ ในการประชุมครั้งที่ 29/2521 วันที่ 1 พฤศจิกายน 2521 ได้ตีความเกี่ยวกับ
เรื่องนี้ไว้ดังนี้

1. โดยปกติ ภิกษุผู้ควรแก่การพิจารณาคัดเลือก ต้องเป็นพระภิกษุผู้สังกัดในวัดนั้น
2. โดยมีเหตุพิเศษ แม้จะมีพระภิกษุมีคุณสมบัติสังกัดอยู่ในวัดนั้นแล้วแต่ถ้าเป็นการ
สมควรจะพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุที่สังกัดอยู่ในวัดอื่นก็ได้ แต่พระภิกษุนั้นต้อง
 - (ก) มิใช่พระสังฆาธิการระดับวัด
 - (ข) มีคุณสมบัติสูงกว่าพระภิกษุที่สังกัดอยู่ในวัดและ
 - (ค) ข้อปรึกษาของสงฆ์และทายกทายิกาแห่งวัดนั้นต้องเป็นความเห็นที่แสดงถึง
ความต้องการสูงกว่ากันโดยชัดเจน
3. คำว่าทายกทายิกาแห่งวัดนั้น หมายถึง ทายกทายิกาที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลหรือทำนุ
บำรุงโดยประการอื่นที่วัดนั้นเป็นประจำ ตามสามัญญสำนึกของบุคคลทั่วไป
สำหรับพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงนั้น จะต้องมียุทธสมบัติ
ตามที่กำหนดไว้ในกฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2506) และที่แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. 2509)
(พ.ศ. 2521) สรุปได้ดังนี้

พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานครต้องมีคุณสมบัติโดยเฉพาะอีกส่วนหนึ่ง ดังนี้

- (1) มีพรรษามากกว่า 10 พรรษา
- (2) เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ และ
- (3) มีสมณศักดิ์
 - (ก) ไม่ต่ำกว่าพระราชคณะชั้นราช สำหรับพระอารามหลวงชั้นเอก
 - (ข) ไม่ต่ำกว่าพระราชคณะชั้นสามัญ สำหรับพระอารามหลวงชั้นโท
 - (ค) ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอก สำหรับพระอารามหลวงชั้นตรี

การแต่งตั้งถอดถอนไวยาวัจกร⁷

ตามกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2506) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนไวยาวัจกร ในที่นี้ ไวยาวัจกร หมายถึง คฤหัสถ์ผู้ได้รับแต่งตั้งให้มีหน้าที่เบิกจ่ายนิตยภัต และมีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาจัดการทรัพย์สินของวัดตามที่เจ้าอาวาสมอบหมายเป็นหนังสือ เนื่องจากตำแหน่งไวยาวัจกรนี้ เป็นตำแหน่งที่มีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัดอันเป็นกิจการสำคัญเกี่ยวกับผลประโยชน์ส่วนได้เสียของวัดและพระศาสนา นอกจากนี้ยังมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมายอีกด้วย ดังนั้น ในการแต่งตั้งไวยาวัจกรจึงสมควรกำหนดหลักเกณฑ์ให้มีการคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติและความประพฤติอันเหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการแต่งตั้งถอดถอนไว้ดังนี้คือ

การแต่งตั้งไวยาวัจกร

คฤหัสถ์ผู้จะดำรงตำแหน่งไวยาวัจกร จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติดังต่อไปนี้

- (1) เป็นชาย มีสัญชาติไทย นับถือพระพุทธศาสนา
- (2) มีอายุไม่ต่ำกว่า 25 ปีบริบูรณ์
- (3) เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ
- (4) เป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่ไวยาวัจกรได้
- (5) เป็นผู้เลื่อมใสในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ
- (6) ไม่เป็นผู้ที่มีร่างกายทุพพลภาพ ไร้ความสามารถ หรือมีจิตฟั่นเฟือน ไม่สมประกอบ หรือมีโรคเป็นที่รังเกียจแก่สังคม
- (7) ไม่เป็นผู้บกพร่องในศีลธรรมอันดี เช่น มีความประพฤติเสเพล เป็นนักเลง การพนัน เสพสุราเป็นอาจิม หรือติดยาเสพติดให้โทษ
- (8) ไม่เป็นผู้มีหนี้สินล้นพ้นตัว ไม่เป็นผู้เคยถูกลงโทษให้ออกจากราชการ หรือองค์การข้าราชการของรัฐบาล หรือบริษัทห้างร้านเอกชน ในความผิดหรือมีมลทินมัวหมองในความผิดเกี่ยวกับการเงิน

⁷กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย (กรุงเทพมหานคร : 2527), หน้า 98.

- (9) ไม่เป็นผู้ที่เคยถูกลงโทษจำคุก เว้นแต่ความผิดที่เป็นลหุโทษ หรือความผิดอันได้กระทำโดยประมาท

การพ้นจากตำแหน่งไวยาวัจกร

ไวยาวัจกรย่อมพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ เมื่อ

1. ตาย
2. ลาออก ไวยาวัจกรผู้ใดประสงค์จะลาออกจากตำแหน่งหน้าที่ ก็ยอมทำได้เมื่อเจ้าอาวาสส่งอนุญาตแล้ว จึงเป็นอันพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ และให้เจ้าอาวาสรายงานเจ้าคณะอำเภอทราบ
3. เจ้าอาวาสผู้แต่งตั้งพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ ไวยาวัจกรผู้พ้นจากตำแหน่งหน้าที่ตามข้อนี้ ให้รักษาการในตำแหน่งหน้าที่ต่อไปจนกว่าจะได้มีการแต่งตั้งใหม่
4. ขาดคุณสมบัติของไวยาวัจกรอย่างใดอย่างหนึ่ง ในการนี้ให้เจ้าอาวาสสั่งให้พ้นจากตำแหน่งหน้าที่แล้วรายงานให้เจ้าคณะอำเภอทราบ
5. ให้ออกจากตำแหน่งหน้าที่ ในกรณีที่ไวยาวัจกรหย่อนความสามารถด้วยเหตุผลใด ๆ ก็ตามในการปฏิบัติหน้าที่ เมื่อเจ้าอาวาสเห็นสมควรให้ออกจากตำแหน่งหน้าที่ ก็สั่งให้ออกได้โดยอนุมัติของเจ้าคณะอำเภอ
6. ถูกถอดถอนออกจากตำแหน่งหน้าที่ การจะถอดถอนไวยาวัจกรออกจากตำแหน่งหน้าที่ที่จะทำได้ก็ต่อเมื่อไวยาวัจกรประพฤติมิชอบอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้
 - (1) ทุจริตต่อหน้าที่
 - (2) ไม่ปฏิบัติหน้าที่จนเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรง
 - (3) ซัดคำสั่งของเจ้าอาวาส ซึ่งสั่งโดยชอบด้วยกฎหมาย และระเบียบแบบแผนเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายแก่วัดอย่างร้ายแรง
 - (4) ประมาทเลินเล่อในหน้าที่เป็นเหตุให้เกิดความเสียหายแก่วัดอย่างร้ายแรง
 - (5) ประพฤติชั่วอย่างร้ายแรง

ในกรณีที่ไวยาวัจกรพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ตามความในข้อ 1, 2, 3, 4, 5 และ 6 ไวยาวัจกรผู้นั้นจะพ้นจากความรับผิดชอบในหน้าที่ ก็ต่อเมื่อได้มอบหมายการงาน พร้อมด้วยทรัพย์สินและหลักฐานต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของตนให้แก่ผู้เข้ารับตำแหน่งหน้าที่แทนตนเรียบร้อยแล้ว เมื่อตำแหน่งไวยาวัจกรว่างลง ถ้าเจ้าอาวาสเห็นสมควรจะสั่งตั้งผู้รักษาการในตำแหน่งไวยาวัจกรที่ว่างลงเป็นการชั่วคราวก็ได้ ซึ่งผู้รักษาการในตำแหน่งไวยาวัจกรนี้ ให้มี

อำนาจหน้าที่เช่นเดียวกันกับไวยาวัจกรทุกประการ ทั้งนี้ คำสั่งต่าง ๆ ของเจ้าอาวาสในการแต่งตั้งไวยาวัจกรหรือผู้รักษาการแทนไวยาวัจกรก็ดี หรือคำสั่งในการให้ไวยาวัจกรหรือผู้รักษาการแทนในตำแหน่งไวยาวัจกรพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ก็ดี ให้ทำเป็นหนังสือ

ความสำคัญและบทบาทของวัด

วัดเป็นสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่อยู่ควบคู่กับสังคมไทยมาเป็นเวลานานจนเปรียบเสมือนเป็นศูนย์กลางของสังคม แม้ว่าบางครั้งต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมโทรมลง ซึ่งก็ต้องมีการฟื้นฟูและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้อยู่สืบไป เพราะวัดเป็นสถานที่ที่สำคัญกับประชาชน โดยเฉพาะทางด้านจิตใจ บทบาทของวัดที่สำคัญทั้งในอดีตและปัจจุบันมีดังนี้

1. บทบาทในการแสดงความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบ้านเมือง โดยทั่วไปการที่ บ้านเมืองใดจะสามารถสร้างวัดวาอารามเป็นจำนวนมากอย่างใหญ่โตสวยงามได้ ย่อมเป็นเพราะ บ้านเมืองนั้นอยู่ในภาวะเป็นปกติสุขและมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง

2. บทบาทในการเป็นสถาบันสืบอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนถาวร วัดได้รับการ จัดระเบียบให้เป็นที่อยู่พระสงฆ์ ซึ่งทั้งวัดและพระสงฆ์ต้องร่วมกันดำเนินบทบาทในการเป็น สถาบันสืบพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ต่อไป ทั้งนี้หมายรวมถึงการทำสังคายนาพระไตรปิฎกอีกด้วย

3. บทบาทด้านการศึกษา วัดเป็นสถาบันสำคัญทางการศึกษาของบุคคลทุกระดับ ชั้น โดยเฉพาะในด้านการเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ ทั้งนี้เพราะรัฐยังไม่ได้จัดการศึกษาให้แก่ราษฎรโดยตรง หลักสูตรการศึกษาก็ยังไม่ปรากฏแน่นอน แหล่งที่จะให้ความรู้แก่บุคคลก็คือบ้าน และที่วัด

สำหรับการศึกษาที่วัดซึ่งมีอิทธิพลเหนือชีวิตทางสังคมของคนไทยในการกำหนดรูปแบบประเพณีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายนั้น แบ่งเป็นวิธีการศึกษาที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านวัดโดยใช้การ สื่อสารที่ไม่ใช่อักษรวิธี และวิธีการศึกษาที่ได้รับการถ่ายทอดโดยใช้อักษรเป็นการสื่อสารหรือเรียก ได้ว่าเป็นการศึกษาอักษรวิธี การศึกษาโดยใช้การสื่อสารที่ไม่ใช่อักษรวิธีนั้นเป็นเรื่องของความเชื่อ พื้นฐานเกี่ยวกับโลกทัศน์ และจุดมุ่งหมายของการใช้ชีวิตของมนุษย์ โดยเน้นให้เห็นว่าวิถีชีวิต พฤติกรรมและสถานภาพของมนุษย์ถูกกำหนดด้วยบุญ-กรรม ซึ่งสร้างความผูกพัน ให้เวียนว่าย ตายเกิดในภูมิและชาติต่าง ๆ จนกว่าผลบุญนั้นจะทำให้ตระหนักถึงความจริงของชีวิต คือ การ หลุดพ้นจากวัฏสงสารคือการบรรลุนิพพาน ไม่มีการเกิดอีก ความเชื่อเช่นนี้ได้รับการถ่ายทอดจาก พระสงฆ์ซึ่งถือกันว่าเป็นผู้ที่อยู่ในการศึกษา เพื่อความหลุดพ้นโดยตรงโดยใช้วิธีการสื่อสารต่าง ๆ

ส่วนวิธีการศึกษาที่ได้รับการถ่ายทอดโดยใช้ตัวอักษรเป็นการสื่อสารนั้น เป็นการศึกษาจากบันทึกอักษรวิธีซึ่งเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาที่ฝ่ายสงฆ์เป็นผู้จดบันทึก เนื่องจากถือว่าเป็นศาสนกิจของสงฆ์ที่ต้องทำหน้าที่สืบทอดพระพุทธศาสนา รวมทั้งการศึกษาภาษาไทยทั่วไปด้วย ทั้งนี้โดยผู้ได้รับการศึกษาคือกุลบุตรทั่วไปจะเริ่มรับการศึกษาอักษรวิธีเมื่ออายุประมาณ 8 ปี เพราะเป็นวัยที่ผู้ปกครองสามารถนำไปฝากพระภิกษุสงฆ์ตามวัด ให้เป็นลูกศิษย์วัดหรือบวชเณรเพื่อเรียนหนังสือไปด้วย หรือใช้วิธีไปเรียนหนังสือที่วัดแบบเข้าไปเย็นกลับ

4. บทบาทในฐานะเป็นที่พึ่งทางใจ ในวัดมีพระซึ่งได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน ในฐานะเป็นผู้นำของชุมชน โดยที่ชาวบ้านถือว่าพระเป็นผู้มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถ ทั้งยังละทิ้งความสุขทางโลกและถือสันโดษ ชาวบ้านพร้อมที่จะเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ดังนั้นเมื่อชาวบ้านประสบปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม ชาวบ้านก็จะมาขอร้องให้พระช่วยทั้งในด้านการให้คำปรึกษาหารือ การเข้าเป็นผู้ระงับกรณีพิพาท ซึ่งพระภิกษุสงฆ์ผู้ได้รับการอนุเคราะห์จากชาวบ้านด้วยปัจจัย 4 ก็ยินดีช่วยเหลือชาวบ้านด้วยการแสดงธรรมสนองตอบ หรือคอยให้คำปรึกษาแนะนำสั่งสอนแก่ชาวบ้านเพื่อจะแก้ไขปัญหาที่มีอยู่ไม่น้อยลงหรือหมดไป ซึ่งบทบาทบางประการถึงแม้จะไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่ก็เป็นการสนองตอบความต้องการของสังคมได้เป็นอย่างดี ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่พระเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ เป็นผู้ให้คำแนะนำทางจิตใจที่ผู้ปรึกษาสะดวกใจและสนิทใจ ตลอดจนสถานที่ของวัดวาอารามที่สงบร่มรื่น เป็นองค์ประกอบสำหรับหล่อเลี้ยงจิตใจของคนในสังคมอย่างหนึ่งด้วย

บทบาทในด้านนี้ของวัดมีส่วนสำคัญมากที่ทำให้ชุมชนต่าง ๆ ในอดีตให้ความเชื่อถือพระภิกษุสงฆ์มาก และวัดได้เป็นศูนย์กลางของสังคมและมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชุมชนมาโดยตลอด

5. บทบาทในการเป็นศูนย์รวมของศิลปวัฒนธรรมของชาติ โดยทั่วไปวัดจะเป็นที่รวมของศิลปกรรมด้านต่าง ๆ เช่น ด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ดุริยางคศิลป์ และนาฏศิลป์ ซึ่งผู้สร้างได้พยายามสร้างและปฏิสังขรณ์วัดอย่างวิจิตรพิสดาร ซึ่งนอกจากเพื่อเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่แล้วยังเพื่อแสดงถึงความเป็นไทยและความสามารถตั้งเป็นบ้านเมืองขึ้นได้อีกครั้งหนึ่งด้วย นอกจากนี้งานทางด้านศิลป เหล่านี้ยังเกิดขึ้นจากพระผู้อาศัยอยู่ที่วัดด้วยอีกทางหนึ่ง ทั้งนี้เพราะพระไม่มีความจำเป็นในการประกอบภาระงานอาชีพ จึงมีเวลาและโอกาสที่จะศึกษาค้นคว้าฝึกฝนและประดิษฐ์งานทางด้านศิลปเหล่านี้ออกมาได้อย่างวิจิตรประณีต ส่วนทางด้านดุริยางคศิลป์และนาฏศิลป์ แม้พระจะเล่นไม่ได้เนื่องจากผิดวินัยสงฆ์ แต่ก็อาจมีไว้สำหรับให้เด็กฝึกหัดและใช้เล่นในงานวัดได้

ด้วยเหตุนี้นอกจากวัดจะเป็นศูนย์รวมของศิลปวัฒนธรรมแล้ว วัดยังเปรียบเสมือนเป็นพิพิธภัณฑ์ด้วย เพราะเป็นสถานที่เก็บสิ่งของมีค่าต่าง ๆ ทั้งที่เป็นของวัดเดิมและที่เป็นของชาวบ้านซึ่งมักอุทิศสิ่งของมีค่าของตนให้แก่วัด ด้วยถือเป็นการบุญการกุศล ในขณะที่เดียวกันวัดก็เปรียบเสมือนคลังพัสดุสำหรับเก็บเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ เช่น ถ้วยชาม โตะ แก้ว อี๋ เสื่อ พรหม กระโถน ซึ่งแม้จะเป็นสมบัติของวัด ชาวบ้านก็มีสิทธิ์จะขอยืมไปใช้ได้เมื่อเวลามีการงานต่าง ๆ หลังจากใช้เสร็จแล้วชาวบ้านก็จะทำความสะอาดสิ่งของดังกล่าวแล้วก็นำมาคืนวัด

6. บทบาทในการให้บริการทางด้านสังคมสงเคราะห์ แบ่งออกได้ 7 ประการดังนี้

(1) การเป็นสถานที่ชุมนุมพบปะสังสรรค์ วัดเป็นสถานที่ชุมนุมพบปะสังสรรค์ของชาวบ้าน ในคราวเทศกาลงานบุญและงานรื่นเริงต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะวัดมีสถานที่กว้างขวาง และมักจะอยู่ในบริเวณย่านกลางของชุมชน ประกอบกับวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่แล้ว ดังนั้นเมื่อคราวมีงานต่าง ๆ หรือมีธุรกิจส่วนรวมเกิดขึ้นชาวบ้านจะไปร่วมชุมนุมปรึกษาหารือกันที่วัดโดยใช้ศาลาวัดหรือกุฏิสมภารเป็นที่ประชุม ซึ่งถ้ามีปัญหาที่ตกลงกันไม่ได้ ก็ได้อาศัยสมภารเป็นผู้ชี้ขาด นอกจากนี้ชาวบ้านผู้ชายเมื่อมีเวลาว่างก็มักไปพบปะพูดคุยกันที่วัดหรือไปคุยกับพระที่วัดหรือไปนอนพักผ่อนหย่อนใจที่วัด เพราะบรรยากาศเงียบสงบ นอกจากนี้ตามปกติวัดมักมีงานเทศกาลต่าง ๆ เป็นครั้งคราว ซึ่งมักจะมียานมหรสพต่าง ๆ เช่น ลิเก เพลงฉ่อย หมอลำ ให้ประชาชนชมหรือฟัง พระเองก็สร้างความบันเทิงให้แก่คนผู้ศรัทธาด้วยการเทศน์แปลทำนองต่าง ๆ ดังนั้นวัดจึงเป็นเสมือนตัวแทนของสถานรื่นรมย์ทั้งในรูปของสโมสร สถานบันเทิงและสถานมหรสพ โดยสรุปแล้วกล่าวได้ว่าบทบาทของวัดในด้านนี้ ทำให้ชาวบ้านมีความผูกพันกับวัดอยู่ตลอดเวลาในทุกช่วงของชีวิต

(2) การเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ มีหลายวัดที่ผู้สร้างมุ่งสร้างเพื่อให้เป็นอุทยาน และอีกหลายวัดที่มุ่งความรื่นตามธรรมชาติ และรักษาความเป็นธรรมชาติไว้ให้ได้มากที่สุด บรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่น่ารื่นรมย์ของวัดในอดีตดังกล่าวนี้จึงเป็นสถานที่สงบร่มรื่นเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชนในอดีต

(3) การเป็นศูนย์เยาวชนสำหรับเด็ก ๆ สืบเนื่องมาจากการที่เด็กส่วนใหญ่พากันไปเรียนหนังสือที่วัด วัดจึงกลายเป็นแหล่งรวมของเด็ก ๆ ซึ่งเมื่อมีเวลาว่างก็มักใช้เวลาให้หมดไปกับการเที่ยวเตร่และสนุกสนาน ด้วยเหตุนี้วัดจึงเปรียบเสมือนศูนย์เยาวชนที่เด็ก ๆ มาเล่นพักผ่อนออกกำลังกายและสนุกสนานกัน โดยที่บางครั้งก็อาจได้รับความรู้และการสั่งสอนคติธรรมจากพระด้วย

(4) การเป็นโรงศาล เมื่อมีกรณีพิพาทเล็ก ๆ น้อย ๆ เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้าน และไม่สามารถตกลงกันได้ ชาวบ้านจะขอร้องให้พระที่วัดเป็นผู้ช่วยพิจารณาตัดสิน หรือไกล่เกลี่ย ประนีประนอมให้ซึ่งเมื่อพระท่านตัดสินชี้ขาดอย่างไร ชาวบ้านก็มักจะปฏิบัติตามด้วยความเคารพ

(5) การเป็นที่พักแรม ในวัดมีศาลาซึ่งผู้เดินทางสามารถใช้เป็นสถานที่พักแรม หลับนอนค้างคืนได้เป็นอย่างดี โดยไม่ต้องเสียค่าเช่าแต่อย่างใดเช่นเดียวกัน บางครั้งผู้เดินทางก็ อาจได้รับประทานอาหารที่เหลือจากพระโดยไม่ต้องจ่ายเงินด้วย

(6) การเป็นสถานพยาบาล ในสมัยที่ยังไม่มีโรงพยาบาลรักษาคนและสัตว์ วัดก็ ได้ทำหน้าที่นี้ โดยวัดได้ให้การรักษาแก่ผู้เจ็บป่วยตามภูมิรัฐสมัยนั้น เช่นอาจรักษาด้วยยาสมุนไพร ด้วยน้ำมัน น้ำมัน ด้วยเวทมนต์คาถา หรือด้วยการทำพิธีสะเดาะเคราะห์ไล่เสนียดหรือภูติผี ปีศาจ เป็นต้น นอกจากนี้วัดยังเปรียบเสมือนโรงพยาบาลโรคจิต เพราะเมื่อชาวบ้านมีความทุกข์ใจก็ จะไปหาพระที่วัด ซึ่งท่านก็ช่วยรักษาด้วยธรรม หรือด้วยการทำนายโชคชะตาราตี หรือให้คำ ปรีกษาแนะนำวิธีแก้ปัญหาชีวิตโดยตรงบ้าง

(7) การเป็นสถานที่ฌาปนกิจศพ ความเชื่อของคนไทย เชื่อว่าการอุทิศบุญกุศล ให้แก่ผู้ตายต้องอาศัยพระภิกษุสามเณรให้เป็นผู้รับวัตถุปัจจัยต่าง ๆ อันจะเป็นทางผ่านไปสู่อุทิศได้ ดังนั้นวัดจึงมีบทบาทสำคัญในด้านนี้อยู่ตลอดเวลา

การใช้ที่ดินของวัด^{*}

การใช้ที่ดินของวัดในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ที่ดินของวัดใดวัดหนึ่งถือเป็นศาสนสมบัติของวัดนั้น ที่ดินของวัดมีอยู่ 3 ประเภทคือ

1. ที่วัด ได้แก่ที่ดินซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น ซึ่งแบ่งเป็นเขตพุทธาวาส ประกอบด้วย โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระปรารค์ พระธาตุ พระมณฑป เป็นต้น และเขตสังฆาวาสซึ่งประกอบด้วย กุฏิ ศาลาการเปรียญ เสนาสนะสงฆ์ หอฉัน หอไตร และฌาปนสถาน เป็นต้น

^{*}วัดในกรุงเทพฯ : การเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525) (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 299.

2. ที่ธรณีสงฆ์ คือ ที่ดินซึ่งได้รับโอนเป็นสมบัติของวัดสำหรับเป็นที่ทำประโยชน์ใช้เป็นผลประโยชน์บำรุงวัด เช่น เป็นที่สวน ไร่ ฯลฯ
3. ที่กัลปนา คือที่ดินซึ่งเก็บผลประโยชน์ให้แก่วัด เพื่อใช้บำรุงวัด แต่เจ้าของที่ดินยังคงสงวนสิทธิกรรมสิทธิในที่ดินเป็นของตน

จากหลักฐานพบว่าไม่ปรากฏการซื้อขายที่ดินวัด เพราะที่ดินของวัดส่วนใหญ่เป็นที่ซึ่งได้รับจากการอุทิศ ดังจะเห็นได้จากในสมัยสุโขทัย อยุธยา ที่พระมหากษัตริย์หรือผู้มีใจบุญอุทิศที่ดินให้แก่วัด

ตั้งแต่สมัยพุทธกาล วัดเป็นสถาบันที่มีที่ดินมากตามประเพณีนิยมในการอุทิศที่ดินให้วัด ในสมัยอยุธยา ปรากฏการกัลปนาที่ดินให้แก่วัดมาก ซึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ปรากฏการสืบทอดประเพณีนี้ด้วย

นอกจากการถวายที่ดินให้วัดดังกล่าวแล้ว การบำรุงรักษาวัดที่สร้างและปฏิสังขรณ์ และทำประโยชน์ให้แก่วัด ก็ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญตั้งแต่โบราณในสมัยอยุธยา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อทรงสถาปนาวัดพระเชตุพน พระองค์ก็ทรงบริจาชาชายฉกรรจ์ 66 คน 22 สมโณครวั สำหรับทำงานซ่อมแซมบำรุงวัด และปฏิบัติสงฆ์⁹ มักจะเรียกบุคคลเหล่านี้ว่า ข้าพระ เลกวัด หรือโยมสงฆ์

อย่างไรก็ตาม เข้าใจว่า การเก็บผลประโยชน์จากที่ธรณีสงฆ์ และที่กัลปนา มีเพียงพระอารามหลวงเท่านั้น สำหรับวัดราษฎร์ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการเก็บผลประโยชน์เหมือนพระอารามหลวงหรือไม่ แต่ที่แน่นอนคือวัดราษฎร์จะไม่มีเลกวัด เพราะเลกวัดเป็นผู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงอุทิศให้เฉพาะพระอารามหลวงโดยที่เลกวัดนั้น ๆ ไม่ต้องมาทำงานให้รัฐอีก สำหรับวัดที่มีการเก็บผลประโยชน์นั้น ๆ ผลประโยชน์ที่วัดได้รับจากที่ดินก็จะแบ่งเป็นสามส่วน คือ ใช้บำรุงศาสนวัตถุ ศาสนธรรม และศาสนบุคคล กล่าวคือ ส่วนแรกจะใช้เพื่อซื้อดอกไม้ รูปเทียน และน้ำมันสำหรับบูชาพระ หรือใช้เพื่อซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ปูชนียวัตถุ ส่วนที่สองใช้ในการบำรุงพระธรรม เช่นสร้างพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา หรือทำตู้พระธรรม เป็นต้น ส่วนสุดท้ายนำไปใช้ในการบำรุงพระสงฆ์

อนึ่ง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ เนื่องจากประชากรยังอยู่กันอย่างเบาบาง ไม่มีปัญหาที่ดินทำกิน ที่ดินยังไม่มีราคา การอุทิศที่ดินจึงทำได้โดยง่าย รวมทั้งเนื่องจากในสมัยนั้นยังไม่มีระเบียบและกฎหมายในการจัดการที่ดิน ผู้มีจิตศรัทธาจึงมักใช้การอุทิศที่ดินถวายวัดโดยไม่

⁹ วัดในกรุงเทพฯ : การเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525) (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 300.

อาจมีหลักฐานกำหนดขอบเขตที่ดินแน่นอน ทำให้บางครั้งที่ดินเกิดถูกอ้างกรรมสิทธิ์ขึ้นในภายหลัง และเกิดกรณีการฟ้องร้องกัน

การใช้ที่ดินของวัดในยุคการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน และสภาพแวดล้อมของวัดได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาริ่งในปี พ.ศ. 2398 กับประเทศตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของไทยแบบเลี้ยงชีพในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าพาณิชย์ เศรษฐกิจได้ขยายตัวและมีความซับซ้อนขึ้น ทำให้เกิดบริษัท ห้างร้าน และโรงงานต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งมักจะตั้งในแถบที่มีการคมนาคมสะดวกอันได้แก่ บริเวณริมแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ จึงปรากฏว่าที่ธรณีสงฆ์และที่กัลปนาต่าง ๆ ของวัดตามริมแม่น้ำลำคลองมีความสำคัญทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ตาม วัดเริ่มต้นตัวในการเก็บผลประโยชน์จากที่ดินวัดอย่างจริงจังในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของการใช้ที่ดินและสภาพแวดล้อมของวัดด้วย ทั้งนี้เพราะมีสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่ความจำเป็นในการต้องจัดหาผลประโยชน์เข้าสู่วัด ดังนี้คือ

1. การเลิกระบบทาส ซึ่งเริ่มตั้งแต่วันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2417 และมีผลทำให้ระบบทาสหมดไปในปี พ.ศ. 2448
2. การเลิกระบบไพร่ เริ่มต้นจากการออกพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์จ้าง ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) และสิ้นสุดด้วยการออกพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) อันเป็นการเลิกระบบการเกณฑ์แรงงานลงอย่างสิ้นเชิง แต่สำหรับในกรุงเทพฯ ข้อบังคับดังกล่าวมีผลอย่างจริงจังในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2451

ผลจากการเลิกระบบทาสและไพร่ ทำให้วัดต้องสูญเสียกำลังงานของวัดได้แก่ พวกข้าพระ เลกวัด และโยมสงฆ์ ซึ่งเคยเป็นผู้ทำหน้าที่ปฏิสังขรณ์ ดูแลรักษาความสะอาด ปฏิบัติรับใช้พระสงฆ์ รวมทั้งทำประโยชน์บนที่ธรณีสงฆ์ วัดจึงประสบปัญหาการขาดแรงงานในการทำหน้าที่ดังกล่าวข้างต้น ทำให้วัดสทปรกรู้งรังและทรุดโทรม จึงเป็นเหตุให้วัดต้องร้องเรียนเจ้าหน้าที่ของรัฐ ขอให้ช่วยเหลือในด้านการเงินแก่วัดเพื่อนำไปใช้เป็นค่าจ้างผู้ดูแลรักษาต่อไป

รัฐบาลเองไม่สามารถที่จะให้ค่าตอบแทนการเลิกเกณฑ์แรงงานแก่วัดเป็นในรูปเงินได้เพียงพอทุกวัด จึงแก้ปัญหาความยุ่งยากของวัดโดยให้ความช่วยเหลือทางการเงินทดแทนแรงงานวัดที่ขาดไปบ้างและให้คำแนะนำเกี่ยวกับการจัดเก็บผลประโยชน์ในวัด ซึ่งธุรกิจสำคัญต่าง ๆ ซึ่งทำรายได้ให้แก่วัด เช่น รายได้จากการให้เช่าที่ดิน ห้างแถว ให้เช่าที่ตั้งร้านค้าในงานนักขัตฤกษ์ และธุรกิจซึ่งเกิดขึ้นใหม่คือ การฉาบปูนทาสี สำหรับอัตราค่าเช่านั้นก็ไม่น่าแน่นอนเสมอไป แล้วแต่

สภาพของธรณีสงฆ์ ที่ตั้ง และประเภทของธุรกิจ อย่างไรก็ตามค่าเช่าที่เรียกเก็บจากผู้เช่านี้มีแนวโน้มในทางสูงขึ้นอยู่กับ

ข้อบกพร่องประการหนึ่งเกี่ยวกับธรณีสงฆ์ ซึ่งทำให้เกิดกรณีพิพาทฟ้องร้องกันอยู่เสมอ คือ การที่วัดไม่ค่อยมีขอบเขตที่ดินแน่นอนดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น มักอาศัยคำบอกเล่าสืบ ๆ กันมาหรือจำ ๆ กันไว้ แม้แต่การขอเช่าที่ธรณีสงฆ์ก็ไม่ประจักษ์พยานหลักฐานที่แน่นอน ผู้เช่ามักจะไปขอเช่ากับเจ้าอาวาส ดังนั้นเมื่อผู้ให้เช่าคือเจ้าอาวาสรูปก่อนมรณภาพลง วัดก็มักสูญเสียที่ธรณีสงฆ์ไป เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องนี้ร่วมกับการจัดระบบการบริหารงานของวัดให้มีระเบียบ รัฐบาลจึงได้ตั้งพระราชบัญญัติปกครองรักษาที่วัดขึ้น

เนื้อหาสำคัญในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ที่เกี่ยวกับที่ดินของวัดนั้นระบุว่าที่วัด หรือที่ธรณีสงฆ์ พระเจ้าอยู่หัวทรงปกครอง และที่วัดนั้นอยู่ในความดูแลของเจ้าพนักงาน นอกจากนี้ยังได้เกิดตำแหน่งผู้ดูแลผลประโยชน์ของวัดขึ้นใหม่คือ มรรคนายก เป็นพนักงานดูแลผลประโยชน์ภายในวัดแทนพระสงฆ์ มีหน้าที่จัดการให้ที่ธรณีสงฆ์เกิดผลประโยชน์อาจทำสัญญาให้เช่ากับผู้เช่าได้ ถ้าระยะเวลาไม่เกิน 3 ปี ถ้าหากเกินกว่านี้จะต้องได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการ มรรคนายก มีอำนาจที่จะให้การประมุข กำหนดอัตราค่าเช่า เป็นโจทก์ในคดีฟ้องร้องสามารถให้ไวยาจักรเก็บค่าเช่า และเป็นผู้จ่ายเงินในการทำนุบำรุงวัด แต่ก็ห้ามไม่ให้มรรคนายกโอนกรรมสิทธิ์ที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ และไม่ให้กู้เงินในนามของวัดหรือของสงฆ์โดยไม่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาล

การใช้ที่ดินของวัดในปัจจุบัน

วัดได้เริ่มมีบทบาทอย่างจริงจังในการหาผลประโยชน์เข้าสู่วัด ที่สำคัญคือการทำประโยชน์จากบริเวณที่ดินของวัด ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และได้ทำต่อเนื่องกันแพร่หลายทั้งพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ในปัจจุบัน และในบางครั้งการจัดผลประโยชน์ไม่เพียงทำบนที่ธรณีสงฆ์เท่านั้น ยังได้ลุกลามเข้าไปในเขตที่วัดอีกด้วย หรือในบางแห่งได้มีการร่นที่วัดเพื่อจัดเป็นเขตจัดประโยชน์ของวัด ตลอดจนการตัดต้นไม้ต่าง ๆ ทำให้เขตวัดคับแคบและมีการใช้ที่ดินที่ปะปนกับเขตฆราวาส

การใช้ที่ดินวัดในปัจจุบันมีวัดเพียงร้อยละ 1 เท่านั้น ที่มีการใช้ที่ดินเพื่อศาสนกิจ ที่เหลือใช้เพื่อการอื่น ได้แก่ การใช้ที่ดินเพื่อการศึกษา เพื่อการพักอาศัย เพื่อการพาณิชย์กรรม เพื่อการอุตสาหกรรมและคลังสินค้า และเพื่อการสาธารณูปโภค เป็นต้น และเมื่อทางวัดได้ใช้ที่ดินเพื่อกิจกรรมประเภทต่าง ๆ มากขึ้น บางครั้งได้มีการใช้ที่ดินปะปนกันในบริเวณวัด ทำให้ไม่เห็นแนวเขตการแบ่งแยกประเภทการใช้ที่ดินประเภทต่าง ๆ จากเขตวัด เพราะว่าอาจจะมีการใช้ที่ดิน

บางประเภทในพื้นที่บางส่วนร่วมกัน ดังนั้นวัดควรมีการแบ่งเขตวัดให้ชัดเจน ซึ่งอาจจะเป็นถนน ล้ำคลอง แนวกำแพง หรือแนวต้นไม้ก็ได้

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ คือ กฎหมายที่ว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งการปกครองคณะสงฆ์นี้มีมาแต่สมัยพุทธกาล หลักที่ใช้ในการปกครองคือ พระธรรมวินัย และถือปฏิบัติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในประเทศไทย หลักในการปกครองคณะสงฆ์มีสืบมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งก็ได้มีการพัฒนาปรับปรุงให้เหมาะสมตลอดมา จนกระทั่งได้มีการประกาศใช้กฎหมายคณะสงฆ์ในรูปแบบพระราชบัญญัติเมื่อ พ.ศ. 2455 ตรงกับ ร.ศ. 121 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช โปรดให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ขึ้น

ต่อมาได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ยกเลิกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ทั้งนี้ เพื่อปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการคณะสงฆ์ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ในที่สุดก็ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ซึ่งพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 นี้ ได้มีการเพิ่มเติมบทบัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล และให้เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนวัด ทั้งนี้เนื่องจากได้มีการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งพาณิชย์บรรพ 1 ใหม่ มีผลให้วัดไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามประมวลและรักษาศาสนสมบัติของวัดเป็นต้น

ความมีฐานะเป็นนิติบุคคลของวัด

วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 เดิม กล่าวไว้ว่าประเภทที่กล่าวต่อไปนี้เป็นนิติบุคคล คือ

- (1) ทบวงการเมือง
- (2) วัดวาอาราม
- (3) ห้างหุ้นส่วนที่จดทะเบียนแล้ว
- (4) บริษัทจำกัด
- (5) สมาคม
- (6) มูลนิธิที่ได้รับอำนาจแล้ว

และตามบทบัญญัติของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 ที่ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. 2535 มีผลทำให้วัดวาอารามตามประมวลกฎหมายแพ่งเดิมเปลี่ยนจากความเป็นนิติบุคคล ดังนั้น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 จึงได้บัญญัติไว้ในมาตรา 19 ว่า

“มาตรา 19 วัดที่มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามประมวลแพ่งและพาณิชย์ ให้มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติพระสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัตินี้ ทั้งในมาตรา 31 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ก็ได้บัญญัติให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลดังนี้

มาตรา 31 วัดมีสองอย่าง

- (1) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา
- (2) สำนักสงฆ์

ให้วัดเป็นฐานะเป็นนิติบุคคล เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป จึงเป็นอันว่าวัดในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นวัดที่มีมาแต่ก่อนหรือสร้างขึ้นใหม่ ย่อมมีฐานะเป็นนิติบุคคลด้วยกันทั้งสิ้น

ศาสนสมบัติ

ศาสนสมบัติ อ้างถึงเงินผลประโยชน์ของวัดต่าง ๆ ตามระเบียบที่เป็นมาทางกระทรวงได้วางรูปการ ให้กรรมการศาสนาเป็นเจ้าหน้าที่จัดการอยู่แล้ว กล่าวคือ

วัดที่มีมรรคทายก ก็ได้จัดการให้เป็นไปตามข้อบังคับเรื่องเงินกัลปนาสงฆ์ ถ้าวัดใดไม่มีมรรคทายก กรรมการศาสนาได้ช่วยเหลือเจ้าอาวาสเก็บเงินผลประโยชน์ส่งต่อกระทรวงอยู่แล้ว ซึ่งยังคงเกิดข้อบกพร่องอยู่บ้าง และถ้าจะตั้งกองรักษาให้เป็นหลักฐานมั่นคง ตลอดถึงการที่จะให้กู้ยืมเพื่อหาผลค่าดอกเบี้ยเพิ่มทุนนั้น ควรจะวางรูปแบบดังต่อไปนี้

ข้อ 1. กรรมการศาสนาเป็นเจ้าหน้าที่ประจำ และต้องคัดเลือกผู้ที่มีความสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ ตั้งขึ้นเป็นกรรมการกองรักษาเงินผลประโยชน์ รวมทั้งอธิบดีกรรมการศาสนาด้วยเป็น 4 นาย กรรมการคณะนี้ ขึ้นอยู่กับเถรสมาคมและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจะเห็นสมควรและจัดตั้งขึ้น บรรดากิจการทั้งปวงเป็นหน้าที่ของกรรมการจะพึงทำโดยได้รับอนุมัติจากคณะสงฆ์และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีอำนาจเด็ดขาด

ข้อ 2. ในเรื่องของการบัญชีรักษาเงินผลประโยชน์ ทางกองบัญชีกระทรวง ได้ตั้งรูปแบบไว้เป็นที่แน่นอนแล้ว คือ (1) บัญชีรายวันรับจ่ายเงิน (2) บัญชีแยกประเภท เพื่อให้ทราบว่าเงินของวัดใดมีจำนวนเท่าไร (3) บัญชีรักษาตัวเงินที่ฝากไว้กับธนาคาร ตลอดถึงรายการที่ให้ผู้ยืมก็ให้คงรูปแบบเดิมไว้ก่อน

ข้อ3. ควรจัดบัญชีการรักษาเงินให้เป็นรูปแบบที่เหมาะสมและเก็บไว้ที่วัดอีกชุดหนึ่ง เพื่อจะได้เป็นการสอบสวนกันได้ง่าย คือ (1)สมุดใบนำส่งเงิน (2) ฎีกาเบิกเงิน (3) สมุดคู่มือ สำหรับตรวจสอบเงินรายที่ได้้นำส่งและเบิกแล้วคงเหลือ ในบัญชีทั้ง 3 อย่างนี้ ถ้าวัดใดได้นำเงิน ส่งต่อกรรมการ กรรมการจะลงนามไว้และให้วัดเก็บเป็นหลักฐานต่อไป

ข้อ4. กรรมการต้องเป็นผู้เก็บเงินผลประโยชน์ที่วัดทั้งหลายหรือเจ้าพนักงานกรมการ ศาสนานำส่งรวมฝากไว้ในที่ที่ปลอดภัย เมื่อวัดมีความจำเป็นต้องใช้เมื่อใดก็สามารถเบิกออกมาใช้ ได้ แต่ผู้เบิกต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสทุกครั้ง

ข้อ5. ถ้ามีความต้องการจะกู้ยืมเงินกันระหว่างวัด เจ้าหน้าที่ของกรมการศาสนา มรรคนายก หรือไวยาวัจกรวัด จะเป็นผู้จัดการ แต่ต้องได้รับการอนุมัติจากเจ้าอาวาสทั้ง 2 ฝ่าย ก่อน ซึ่งต้องผ่านการพิจารณาจากกรรมการว่าเป็นการใช้จ่ายที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์ ไม่ใช่ไปใน ทางใช้จ่ายแล้วหมดไป เช่น การปฏิสังขรณ์วัด เป็นต้น และการกู้ยืมนี้ต้องได้รับอนุมัติจากรัฐ มนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการก่อนจึงจะสามารถทำการกู้ยืมได้

ข้อ6. ในการเก็บรักษาเงินรายรับรายจ่ายนี้ เมื่อครบ 6 เดือนแล้ว ไม่เกินวันที่ 15 ของ เดือนถัดไป กรรมการจะต้องตรวจบัญชีเงินรายรับรายจ่ายและคงเหลือของทุกวัด เพื่อส่งบัญชียื่น ยันยอดคงเหลือให้เจ้าอาวาสทราบ เพื่อมรรคนายกหรือไวยาวัจกรตรวจสอบให้ถูกต้องตรงกับบัญชี ของวัดต่อไป

ข้อ7. การทำรายงานประจำปี เมื่อถึงเวลาสิ้นปี วัดต้องรวบรวมรายงานการรับและจ่าย เงินผลประโยชน์ของวัดส่งต่อกระทรวง โดยต้องส่งทั้งรายรับ รายจ่าย ตลอดถึงการก่อสร้างและ ปฏิสังขรณ์ โดยทุนของวัดหรือจากการที่มีผู้บริจาคทรัพย์จาก วัดที่มีมรรคนายก มรรคนายกจะ เป็นผู้ทำ แต่ถ้าไม่มีกรมการศาสนาจะเป็นผู้รวบรวมรายงานขึ้นมา เพื่อให้กรรมการนำเสนอรัฐ มนตรีว่าการต่อไป

และตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ได้กล่าวถึงเรื่องศาสนสมบัติ ในหมวดที่ 6 ไว้ดังนี้

มาตรา 40 ศาสนสมบัติแบ่งออกเป็นสองประเภท

- (1) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมิใช่ของวัดใดวัดหนึ่ง
- (2) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง

การดูแลรักษาและการจัดการศาสนสมบัติกลางให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมการศาสนา เพื่อการนี้ให้ถือว่ากรมการศาสนาเป็นเจ้าของศาสนสมบัติกลางนั้นด้วย

การดูแลรักษาและการจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎ กระทรวง

มาตรา 41 ให้กระทรวงศึกษาธิการจัดทำงบประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกลางด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมและเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้งบประมาณนั้นได้

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University